

7. MLI Matching Database: «The agreement would not be a «Covered Tax Agreement» because Netherlands has not included it in its notification». URL: <https://www.oecd.org/tax/treaties/mli-matching-database.htm> (дата звернення: 21.07.2019).

8. Мінфін розробив дорожню карту реалізації Плану дій BEPS. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249982923> (дата звернення: 15.06.2019).

9. Про ратифікацію Багатосторонньої конвенції про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування: Закон України від 28.02.2019 № 2692-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2019. № 12. Ст. 64.

10. Данилюк О. Україна має виконати мінімальний стандарт BEPS, щоб не потрапити в офшорний список ЄС. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/ukraina-maie-vykonaty-minimalnyi-standart--shchob-ne-potrapytu-v-ofshorni-spysok-ies--danyliuk?category=mizhnarodne-sprivrobnictvo&subcategory=mizhnarodni-podatkov-vidnosini> (дата звернення: 16.05.2019).

11. Багатостороння конвенція про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування (офіційний переклад). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376_001-16 (дата звернення: 18.01.2019).

12. Конвенція між Урядом України і Урядом Французької Республіки про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250_001 (дата звернення: 07.08.2019).

13. *Supra note*, 11 (дата звернення: 10.08.2019).

ПІДТРИМНИЙ РОЗВИТОК ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ЕКОЛОГІЧНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

УДК 346.548:349.6

<https://doi.org/10.32849/2409-9201.2020.20.30>

Попович Т. Г.,

кандидат юридичних наук, учений секретар НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Popovych T. Supporting development as a legal basis for ecological economic relations

In the context of social crises, ever louder are calls for reducing the rate of economic development, the transition to a sustainable development, rational use of non-renewable natural resources and creation of favorable conditions for the protection of renewable resource. In countries, where poverty has not yet created a social crisis, environmental hazards and threats to human life are the risk factors.

Now we should talk about ecology, environmental and human security not from the point of view of the natural sciences, but by incorporating these ideas into economy and law. Ecological balance of the planet Earth can be created only through rational and effective management structures in social and economic sectors.

It is not a question of a compromise type of greening started in the 1960s, the essence of which is in environmental components existing solely for industrial needs, with the application of the principle of payment for them. The situation is further complicated by the fact that greening of this type is based on the status quo of the preference to private property over the public interest.

In September 2015 the 70th Session of the UN General Assembly in New York hosted the UN Summit, which outlined a new vision for development by 2030 and defined 17 Supportive Development Goals. Supportive development ideology aims at combining elements such as economic development, income growth and the welfare of people, especially poverty reduction and, of course, ecologization of all spheres of life.

It is proposed to be guided by the threefold concept of sustainable ecological, socio-economic development, although it should be noted that this concept cannot be implemented without proper legal regulation of environmental issues in conducting economic activities from the level of small communities to the level of big business.

This requires proper organization of legal work on the part of the state for the education of legal culture of an individual, a member of community, business, part of the collective forms of social organization and so on.

Keywords: goals of supportive development, greening of economy, legal work, legal culture, consumer use of natural resources, biodiversity, norms of use of natural resources, principle of payment for use of natural resources.

В умовах суспільних криз щоразу гучніше лунають заклики до скорочення темпів економічного розвитку, про перехід до сталого (підтримного) розвитку, раціональне використання невідновних природних ресурсів та створення сприятливих умов для охорони відтворюваних ресурсів.

У вересні 2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН, під час якого було надано загальне бачення нових орієнтирів розвитку до 2030 р. та визначено 17 Цілей підтримного розвитку. Пропонується керуватися триєдиною концепцією підтримного еколого-соціально-економічного розвитку, хоча слід зазначити, що ця концепція не може реалізовуватися без належного правового врегулювання питань охорони довкілля при веденні господарської діяльності від рівня малих громад до рівня великого бізнесу. Це потребує організації відповідної правової роботи зі сторони держави для виховання правової культури окремої людини, що є членом громади, представником бізнесу, входить до колективних форм організації суспільства тощо.

Ключові слова: цілі підтримного розвитку, екологізація економіки, правова робота, правова культура, споживацьке використання природних ресурсів, біорізноманіття, норми (нормативи) використання природних ресурсів, принцип платності використання природних ресурсів.

Про використання природних ресурсів відповідно до вжиткових (практичних) потреб людство замислювалося з самого початку існування. Недарма у повір'ях і звичаєвому праві багатьох народів існували заборони на надмірний вилов риби, добування тварин, вирубку дерев тощо. Так само у цих джерелах ретельно визначалися моральні норми ощадливого ставлення до природи (довкілля). У доіндустріальні часи економічний розвиток суспільства не створював особливих проблем в екології, але в подальшому дедалі нагальнішим поставало питання співвідношення отримання вигоди та нанесення шкоди людині й природі. «Природними» вважалися провали (сповільнення) в економіці, що призводили до зменшення негативного впливу на екологію планети.

Після світової економічної кризи 1929–1933 рр. продовжилося екстенсивне використання природних і людських ресурсів. Запанував так званий дикий капіталізм (вільний ринок), який орієнтувався лише на прибуток, максимальне панування у певних сферах, максимальний технологічний розвиток і не враховував негативний вплив на суспільство та довкілля. Найкращим варіантом розвитку людства, звичайно, є економічно зважений шлях розвитку з максимальним врахуванням екологічних потреб, тобто оптимальне співвідношення технологічного розвитку, створення комфортних умов життя, економічної вигоди, безпеки людини і довкілля.

Останнім часом часто висловлюються думки про те, що вільний (лібертаріанський) розвиток економіки є максимально ефективним і забезпечує стабільність довкілля та суспільства. Тобто це щось альтернативне, орієнтоване не на ринкову економіку і не на контрольовану державою економіку, а має засновуватися на моральних засадах, добросовісності та суспільній кооперації задля суспільного блага.

На нашу думку, у вільному розвитку слід розрізнити економічний та суспільний аспекти. Така позиція засновується на нашому (українському) досвіді суспільного (спільного) управління. Так, навіть у часи війн та постійних руйнувань державності на території України на рівні малих соціумів (хутори, слободи, села, міста, групи населених пунктів) українці демонстрували ініціативи зі створення власних інститутів соціальної взаємодії для управління власними територіями. З приходом централізованих структурних утворень ці локальні інститути соціальної взаємодії нівелювалися, але в умовах чергових суспільних криз вони знову актуалізувалися. Це той аспект вільного розвитку суспільства, що дозволяє створювати належні правові засади для функціонування промислового виробництва та збалансування економічних та екологічних правовідносин. Лише людина як індивідуум суспільства може потребувати цього балансу, що спричинить відгук: пропозиція стане відповідати такому суспільному запиту.

В економіці та розвитку ринків збуту товарів і послуг превалює централізоване управління процесами, оскільки на рівні окремих територіальних утворень важко запланувати рівний розвиток. Така ситуація виникає об'єктивно, бо різними є погодні умови, ресурсне наповнення, кількість населення, потреби в товарах (послугах) тощо. Лише централізоване (часто з виходом за межі держави) стратегічне та тактичне планування економіки дозволяє створити умови стабільності держави, матеріального забезпечення населення та розвитку суспільства.

Нам (українцям) слід відмовитися від міфу про благо капіталізму, про перевагу та ефективність приватних підприємств перед державними, оскільки за останні роки ці тези призвели лише до номенклатури, криміналізації економіки, збідніння населення. Чимдалі частіше українці звертаються до власних ресурсів для забезпечення свого існування. Провал суцільно централізованої економіки та наступного вільного підприємництва потребує раціональної та об'єктивної переоцінки. Йдеться не про перерозподіл ресурсів, сфер впливу чи інше, а про переорганізацію деспотичних та орієнтованих на прибуток підприємств чи навіть галузей економіки.

В умовах суспільних криз найкращим варіантом може стати максимальний розвиток місцевого самоврядування на місцях (без «феодального» впливу) для організації суспільства та його взаємозв'язок з центральними структурами організації суспільства для економічного розвитку.

У цьому контексті слід також вийти за межі нашої держави і звернути увагу на світовий розвиток. Настав той час, коли у людства є вибір: об'єднання у демократичні та екологічно спрямовані спільноти або фізичне руйнування планети Земля. Ми цілком можемо жити в суспільстві, структурованому на основі спільнот різного рівня, використовуючи уже існуючі або новітні технології для життєзабезпечення та матеріального добробуту кожного. Інакше ми ризикуємо втратити особисту та економічну свободу через олігархат світового рівня, що засновується на максимальному отриманні прибутків та тиранії.

У тих країнах, де бідність ще не створила суспільної кризи, таким фактором стане екологічна небезпека і загроза життю людини. Тому нині слід говорити про екологію, безпеку довкілля та людини не тільки з точки зору природничих наук, а й впроваджувати ці ідеї в економіку та право. Екологічний баланс на планеті Земля може бути створений лише на основі раціонального та ефективного управління як соціальними структурами, так і галузями економіки.

Слід також розглянути ще одну ідею, яку часто експлуатують не лише в Україні, а й у світі. Йдеться про екологізацію компромісного типу, розпочату у 60-ті роки ХХ ст. Екологізація стала чимось таким вибілюючим у сфері підприємництва (бальзамом на душу для людства), хоча сутність полягає у тому, що природа для індустріальних магнатів є джерелом природних ресурсів для їх власного розвитку. Йдеться лише про загравання із суспільством та ходу з меншим опором, яку підтримують міжнародні організації, екологічні лобісти та владні структури окремих держав.

Така екологізація компромісного типу вже призвела до збільшення кількості вуглецю в атмосфері, ризиків знищення екваторіальних лісів (тих, що утворюють основну масу кисню на землі), зменшення озонового шару, зменшення обсягу питної води, до хімічних (кислотних) дощів, шкідливих харчових складників у продуктах, невірноважених сільськогосподарських методів виробництва, що призводять до опустелювання та засолювання ґрунтів. Ситуація ускладнюється ще тим, що екологізація такого типу засновується на статусі кво переваги права приватної власності над суспільними інтересами.

Екологізація, що засновується лише на змагальності, свободі та саморегулюванні, призведе до екологічної катастрофи. Так само забюрократизована та дуже ієрархізована соціальна структура призводить до неповороткості, слабкого реагування і того самого результату.

Суспільство має шукати альтернативи. Так, бездумне зростання, накопичування та споживання, що виявляється у зведенні нових гідроелектростанцій, атомних електростанцій, доріг замість лісів, будинків замість міського рекреаційного ландшафту, має протиставлятися протестними рухами та соціальними ініціативами на рівні окремих соціумів. Тут слід зазначити, що ми не маємо говорити про суспільство як абстрактне і загальне, оскільки кожне суспільство у горизонтальному (державному) та вертикальному (історичному) розрізах є унікальним і неповторним. У цьому контексті варто розрізнити два поняття – суспільство та осуспільнення, а саме: 1) суспільство як комплекс відносин, який не варто ототожнювати з ринком і торгівлею, оскільки воно існувало і до ринкових відносин в епоху зародження людства як біологічного виду; 2) осуспільнення або узагальнення певних процесів (соціалізація, еволюція та інші процеси, що є супутніми і створюють суспільство).

Одним із процесів осуспільнення є перехід суспільства до *підтримного розвитку*, що є розвитком вчення В. Вернадського про ноосферу. Вчення про ноосферу у 90-ті рр. ХХ ст. було взято за основу та стало тією платформою, якою скористалися лобісти екологізації для напрацювання триєдиної *концепції підтримного еколого-соціально-економічного розвитку*. Узагальнення цієї концепції були зроблені всесвітніми самітами ООН (за участі понад 180 країн світу, багатьох міжнародних організацій та провідних учених) у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро [1] (з продовженням ідеї у 2002 р. – в Йоханесбурзі). А у вересні 2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН, під час якого було надано загальне бачення нових орієнтирів розвитку до 2030 р. та визначено 17 Цілей підтримного розвитку.

Ідеологія підтримного розвитку спрямована на поєднання таких елементів, як економічний розвиток, зростання доходів і доброту людей праці, особливо – зменшення бідності, злиднів і, звичайно, екологізація всіх сфер життя. Це гарні ідеали, але, на думку Ю. Щербака, ми навіть не знаємо, наскільки серйозно сьогодні постають перед нами ці екологічні питання, оскільки Міністерство екології України позбавлене важелів контролю над певними монополіями і підприємствами – туди не потрапляють жодні інспекції, перевірки і взагалі мало відомо, що там відбувається. Хоча, як він зазначає, модернізація технологій, яка відбувається у нас на деяких підприємствах, сама по собі позитивна, оскільки набагато частіше враховує екологічну складову, ніж у інших країнах [2].

Слід керуватися триєдиною концепцією підтримного еколого-соціально-економічного розвитку, яка має спрацювати таким чином.

1. Економічний напрям має забезпечити оптимальне використання обмежених ресурсів та застосування різного роду зберігаючих технологій для створення такого доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) будь-якого капіталу (фізичного природного, або людського).

Ще у ХХ ст. передбачалося, що перехід до інформаційного суспільства має зумовити до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Нині фактично так і є. У той самий час, ми ще не відмовилися від надмірного «споживацького» ставлення до природи (природних ресурсів), забуваючи, що деякі з них є невідновними.

Для того, щоб відбувався розвиток нової «нематеріальної» економіки, слід виходити не лише з дефіциту (обмеженості) природних ресурсів, а й враховувати наростання обсягів інформації та знань людства, що чимдалі набувають якостей товару та є найбільш затребуваними в економіці. Даний напрям має забезпечити правове регулювання норм і квот на споживання природних ресурсів з урахуванням мінімальних потреб економіки (у разі збільшення потреби плата за користування має встановлюватися за суттєво підвищеними коефіцієнтами (50, 100, 200), що призведе до втрати економічної вигоди).

2. Екологічний напрям. Тут сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність та відтворюваність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Тобто йдеться про біоти та біорізноманіття, що, за визначенням ООН (Конвенція про охорону біорізноманіття), є різноманітністю живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є. Йдеться також про різноманітність у рамках виду, між видами і різноманітність екосистем. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися (приспосовуватися) до різних змін. Це є протиположним збереженню в зафіксованому статичному стані або деградації (втраті) біологічної різноманітності.

Суттєвими для цього напрямку є видове багатство та рівність. Видове багатство типово визначається кількістю видів у певному угрупованні, екосистемі чи географічній області. Часто біологи виражають даний показник як співвідношення особин (видів) до площі. Рівність характеризує співвідношення розподілу особин між видами в групах, біотах. Інколи цю рівність називають вирівнюванням, що є не досить вдалим перекладом з англійської Evenness. Рівність краще назвати рівномірністю розселення, що характеризує ступінь структурної різноманітності системи незалежно від території.

Суттєвим у цьому блоці правовим напрямком на найближчі роки має стати стимулювання державою меценатських, грантових та інших «безкорисливих» проектів, що не лише забезпечать охорону (відтворення) окремих природних ресурсів чи видів тварин (рослин), а й створять умови для виживання мікробіот аж до збереження видового різноманіття не лише в Україні.

3. Соціальний напрям орієнтований на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина, що є частиною природного світу, має переважати та бути не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Одночасно саме від людини залежить збалансування усіх трьох напрямів концепції підтримного розвитку, оскільки вона бере участь у процесах формування своєї життєдіяльності та економічних процесах, прийнятті й реалізації рішень зі збереження довкілля та/чи неспоживацького відношення до нього, а також контролює їх виконання. Важливе значення для забезпечення цих умов мають (і матимуть) справедливий розподіл благ між людьми (врахування GINI-індексу щодо розподілу національного доходу всередині окремої країни, коефіцієнту нерівності в суспільстві та інші), свобода вираження думок та толерантність у суспільстві, збереження культурного потенціалу країн і його розмаїття у світовому масштабі, збереження світових надбань людства.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що триєдина концепція підтримного розвитку не може реалізовуватися без належного правового врегулювання питань охорони довкілля при веденні господарської діяльності від рівня малих громад до рівня великого бізнесу. Це потребує організації відповідної правової роботи зі сторони держави для формування правової культури окремої людини, що є членом громади, представником бізнесу, входить до колективних форм організації суспільства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку, прийнята Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку, Ріо-де-Жанейро, 3–14 червня 1992 р. (Текст Декларації взято з сайту Організації Об'єднаних Націй). URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455 (дата звернення: 21.05.2019).

2. Щербак Ю. Політика всіх президентів України ігнорувала інноваційний розвиток держави. URL: <https://hvylya.net/interview/yuriy-shherbak-politika-vsih-prezidentiv-ukrayini-ignoruvala-innovatsiyini-rozvitok-derzhavi.html> (дата звернення: 21.05.2019).

3. Конвенція про охорону біорізноманіття, ратифікована Законом України № 257/94-ВР від 29.11.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (дата звернення: 21.05.2019).